

Aromatické uhl'ovodíky

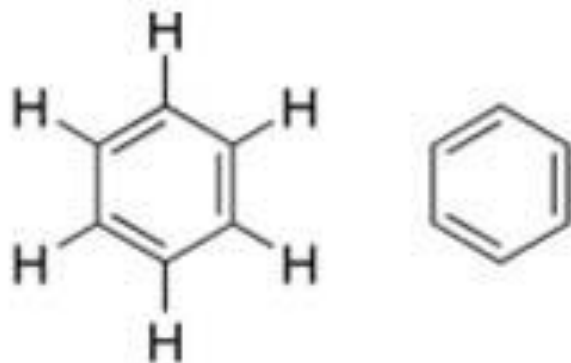
Aromatické uhľovodíky - arény

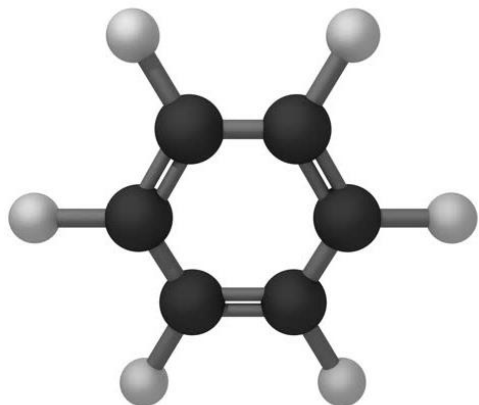

Ich názov vznikol pôvodne ako pomenovanie pre voňavé prírodné látky obsiahnuté v rôznych rastlinách a koreniach ako napr.:

horké mandle, vanilka, rasca, škorica

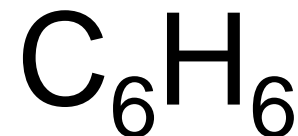
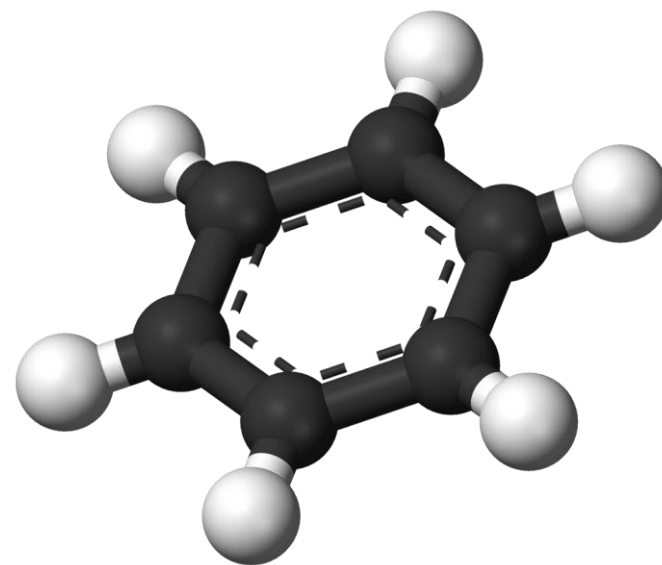
Hlavným predstaviteľom aromatických uhľovodíkov je **benzén**

Takéto usporiadanie
nevystihuje vlastnosti
benzénu.

- Benzén sa nespráva ako nenasýtený uhľovodík, nedáva adičné reakcie.
- Všetky väzby medzi uhlíkmi sú rovnako dlhé 0,139 nm, zvierajú uhol 120° , molekula benzénu je pravidelný rovinný útvar.

Podmienky aromaticity

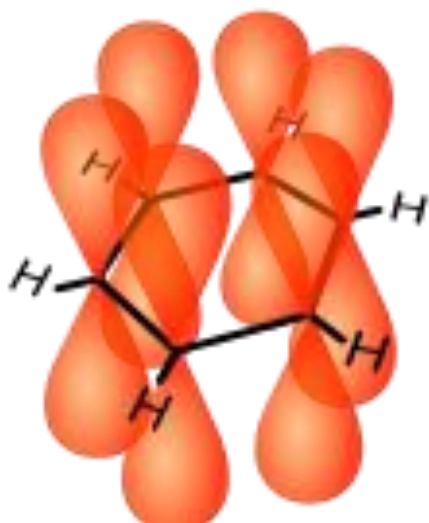
---

1. planárna cyklická štruktúra
2. konjugovaný systém 2-itých väzieb
3. Hückelovo pravidlo – majú $4n+2$
 π -elektrónov, kde $n \in \mathbb{N}$

Aromatický charakter benzénu

Konjugovaný systém väzieb

6 π – elektrónov

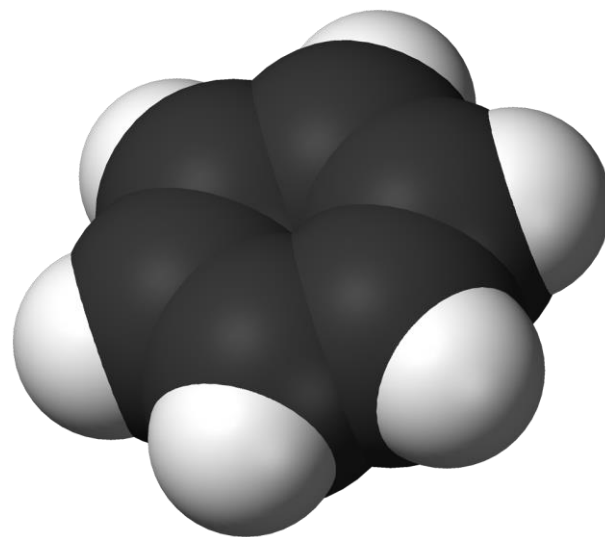
delokalizované väzby

Aromatický charakter benzénu

Delokalizáciou π -elektrónov získal benzén:

- ▶ vysokú stabilitu,
- ▶ znížila sa energia systému,
- ▶ vznikol aromatický systém.

Aromatické uhľovodíky - arény

- sú cyklické uhľovodíky, ktoré majú v molekule konjugovaný systém dvojítych väzieb, v ktorom dochádza k delokalizácii π -elektrónov.

Rozdelenie arénov podľa počtu cyklov

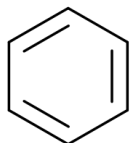

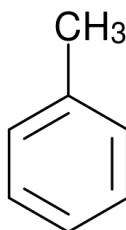

Monocyklické arény

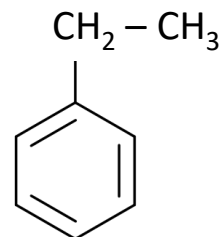

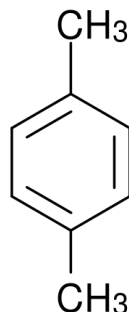
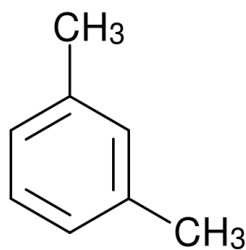
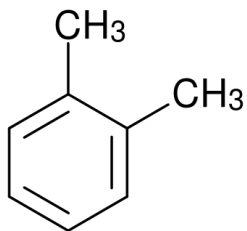
benzén

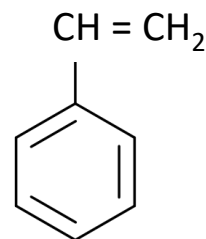
**metylbenzén
(toluén)**

etylbenzén

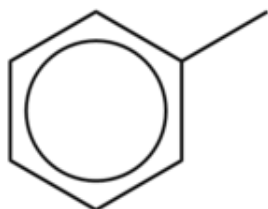

**... -dimetylbenzén
(*o*-xylén, *m*-xylén, *p*-xylén)**

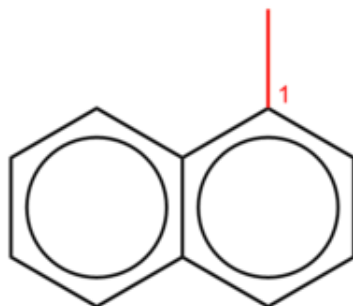

vinylbenzén (styrén)

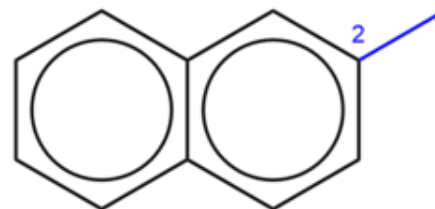
Uhlíkové jednoväzbové zvyšky

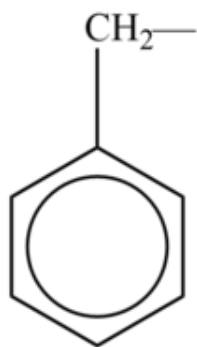
fenyl

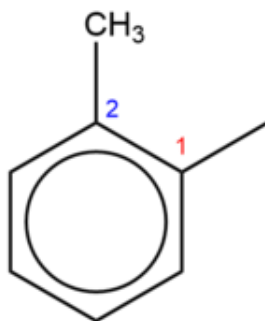
1-naftyl

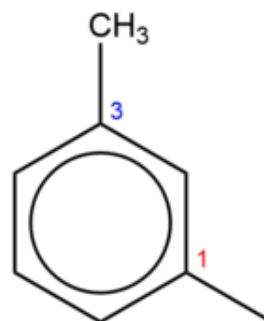
2-naftyl

benzyl

2-tolyl
***o*-tolyl**

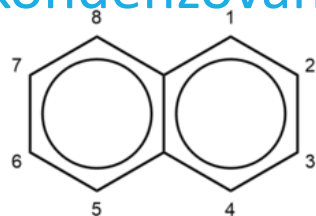
3-tolyl
***m*-tolyl**

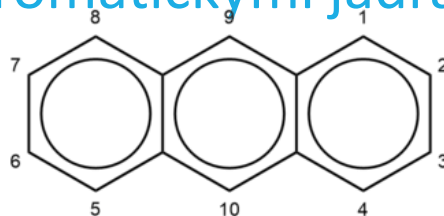
4-tolyl
***p*-tolyl**

Polycyklické arény

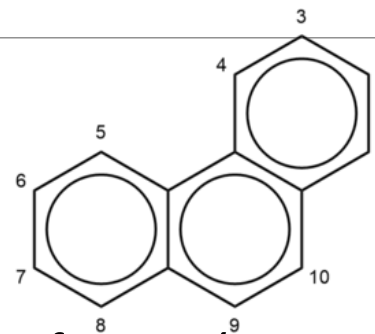
s kondenzovanými aromatickými jadrami

naftalén

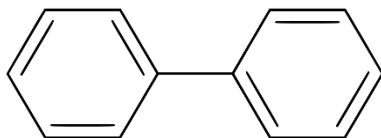

antracén

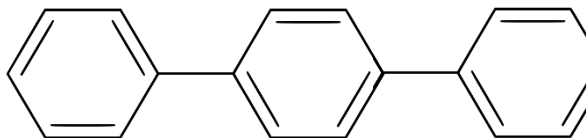

fenantrén

s izolovanými aromatickými jadrami

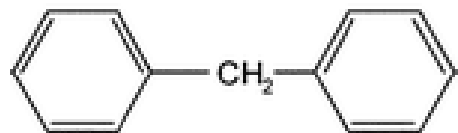

bifenyl

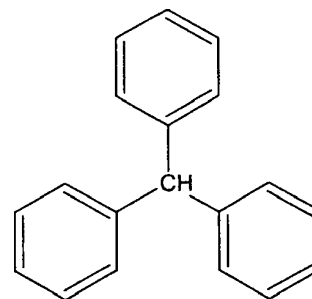

trifenyl

s oddelenými aromatickými jadrami

difenylmetán

trifenylmetán

Fyzikálne vlastnosti arénov

- monocyklické sú horľavé kvapalné látky,
- polycyklické sú tuhé látky,
- sú nerozpustné vo vode, dobre rozpustné v organických rozpúšťadlách, niektoré sú samé dobré rozpúšťadlá
- sú toxické, niektoré majú narkotické účinky (benzén, toluén)
- benzén je látka s karcinogénnymi účinkami

Chemické vlastnosti arénov

Typickými reakciami aromatických uhľovodíkov sú **elektrofilné substitúcie** – S_E - vodík na aromatickom jadre je nahradený elektrofilnou časticou, pričom aromatický systém zostáva zachovaný.

Napr.:

nitrácia – nahradenie vodíka skupinou – NO_2

halogenácia - nahradenie vodíka halogénom

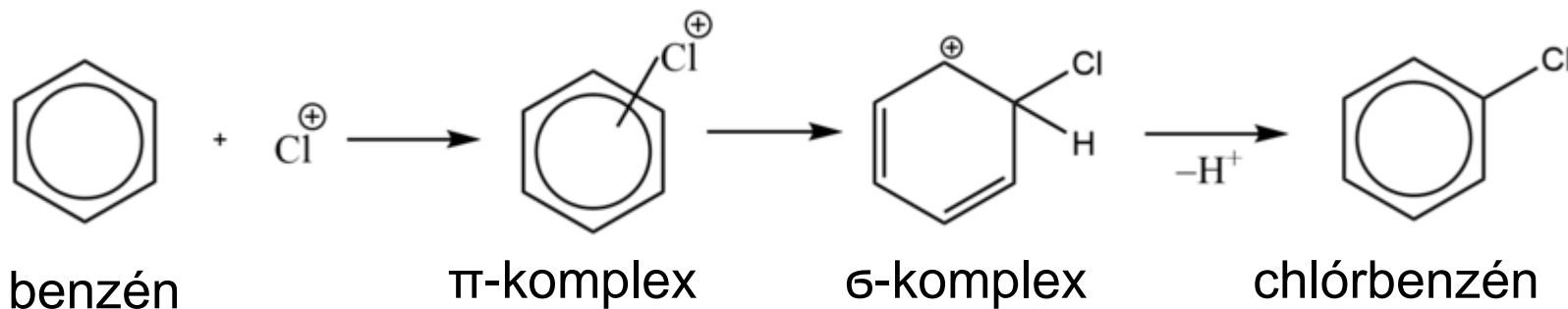
sulfonácia - nahradenie vodíka skupinou – SO_3H

alkylácia - nahradenie vodíka jednoväzbovou alkylovou skupinou

acylácia - nahradenie vodíka skupinou – $\text{CO} - \text{R}$

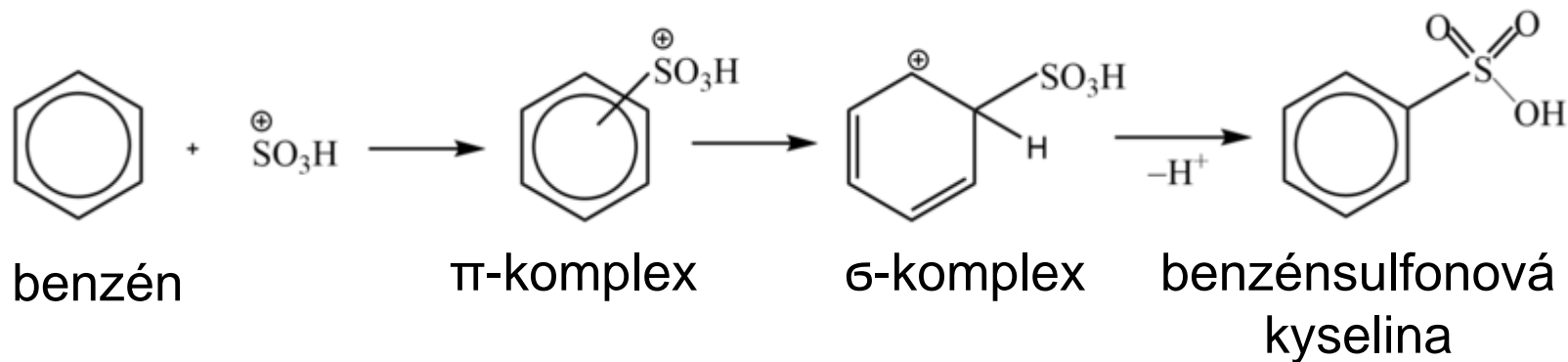
Chlorácia benzénu

Jeden z atómov vodíka v benzéne sa nahradí atómom chlóru. Chlorácia sa katalyzuje látkami (AlCl_3 , FeCl_3), ktoré heterolyticky rozštiepia molekulu chlóru $\text{Cl} - \text{Cl}$, pričom vznikne elektrofilné činidlo Cl^+ .

Sulfonácia benzénu

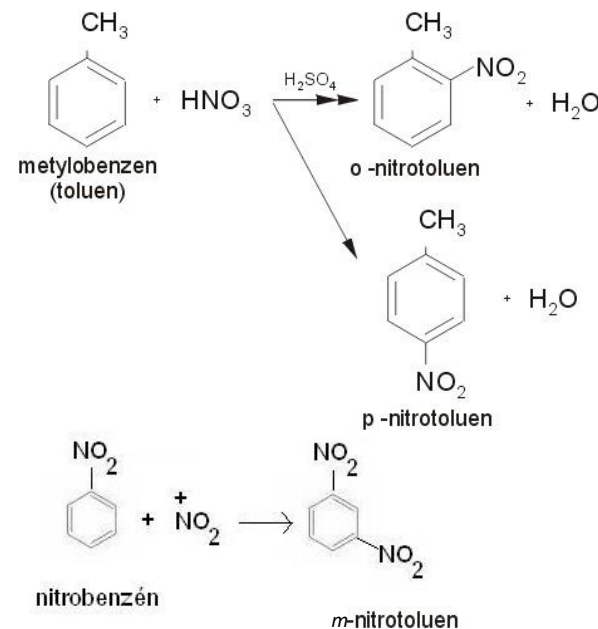
Jeden z atómov vodíka v benzéne sa nahradí skupinou $-\text{SO}_3\text{H}$.
Pri sulfonácii sa používa koncentrovaná kyselina sírová.

Elektrofilné substitúcie 2. stupňa

Ak sa substitúcia opakuje, dochádza k vzniku disubstituovaného produktu. O mieste naviazania druhého substituenta rozhoduje druh prvého substituenta. Rozlišujeme:

1. **Substituenty 1. rádu** - orientujú vstup ďalšieho substituentu do polohy orto alebo para. Sú to elektrondonorné substituenty (s +I alebo +M efektom). Patria sem: -OH, halogény, -NH₂, alkyly.
2. **Substituenty 2. rádu** - orientujú vstup ďalšieho substituentu do polohy meta (s -I alebo -M efektom). Patria sem: -SO₃H, -NO₂, -COOH, -CN.

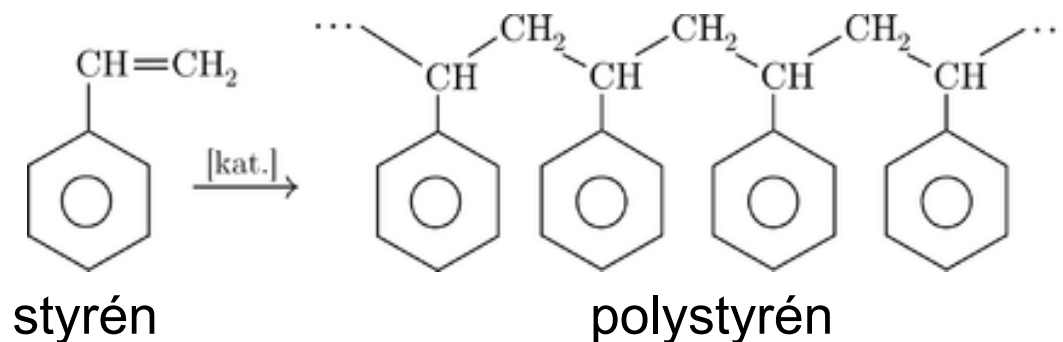

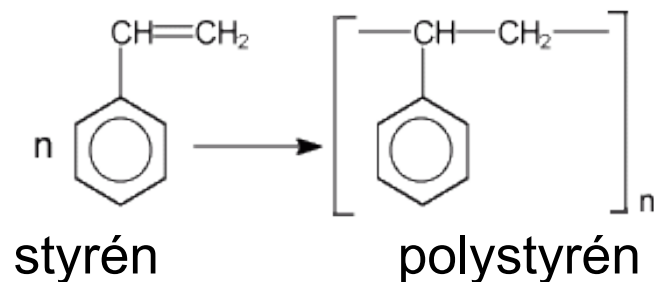
Reakcie na bočnom reťazci

Závisia od charakteru bočného reťazca.

Pr.: Polymerizácia styrénu:

Resp.

Prehľad významných arénov

- **Benzén** - bezfarebná horľavá kvapalina, používa sa ako rozpúšťadlo, na výrobu iných org. zlúčenín, liečiv, farbív, plastov
- **Toluén** - kvapalina, používa sa ako rozpúšťadlo, na výrobu iných chem. látok (napr. TNT, sacharín a pod.)
- **Styrén** - východisková látka pri výrobe polystyrénu
- **Naftalén** - biela kryštalická látka s prenikavým zápachom (naftalín – ochrana šatstva pred moľami), surovina na výrobu rôznych org. zlúčenín
- **Antracén** – pevná bezfarebná kryštalická látka, získava sa z čiernouhoľného dechtu, používa sa na výrobu farieb